
**Grażyna Dyrda,
Tomasz Maciałek**

Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna
im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu

PRZESŁANKI KSZTAŁTOWANIA PROFILU TURYSTYCZNEGO GMIN POGÓRZA DYNOWSKIEGO

Abstrakt

Pogórze Dynowskie to obszar o bogatych walorach przyrodniczych i antropogenicznych, ale z relatywnie słabo rozwiniętą funkcją turystyczną. Przyczyn takiej sytuacji można szukać zarówno po stronie podażowej, jak i popytowej lokalnego rynku turystycznego. Zauważalny jest brak tradycji i doświadczenia w oferowaniu usług turystycznych, co łączy się z ograniczonym poziomem rozwoju infrastruktury turystycznej na tym obszarze recepcji. Stosunkowo słabe zainteresowanie destynacjami turystycznymi Pogórza Dynowskiego wykazują potencjalni turyści, o czym świadczą wyniki, zrealizowanych przez autorów niniejszego opracowania badań ankietowych. W opracowaniu wskazano na niektóre czynniki społeczno-ekonomiczne, które obok walorów turystycznych, mają istotny wpływ na kształtowanie profilu turystycznego gmin Pogórza Dynowskiego.

1. Wprowadzenie

Zmieniające się podejście do kształtowania profilu gmin oznacza w praktyce poszukiwanie rozwiązań umożliwiających rozwój funkcji turystycznej nie tylko na obszarach tradycyjnie ocenianych jako atrakcyjne. Dotyczy to szczególnie gmin wiejskich, dla których planowanie wielofunkcyjnego rozwoju wiąże się z kształtowaniem lokalnego produktu turystycznego, opartego nie tylko na pojmowanej w tradycyjny sposób¹ działalności agroturystycznej.

J. Pasieczny, wskazując czynniki kształtujące profil turystyczny gminy, wymienia: położenie, warunki naturalne i atrakcje, uwarunkowania historyczne oraz zarządzanie gminą². Wydaje się jednak, że należałoby również uwzględnić znaczenie bazy

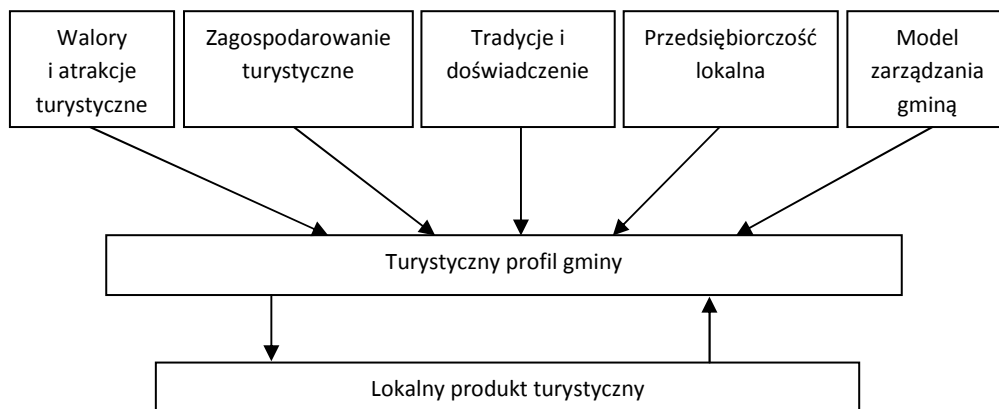
---

¹ M. Drzewiecki, *Agroturystyka współczesna w Polsce*, Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku, Gdańsk 2009, s. 13.

² J. Pasieczny, *Profile gmin w Polsce – zarządzanie rozwojem i zmianami*, Wyd. Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008, s. 205.

turystycznej, lokalnej przedsiębiorczości oraz interakcji z kształtowanym lokalnym produktem turystycznym (rys. 1).

Rys. 1. **Kształtowanie profilu turystycznego gminy**

Źródło: Opracowanie własne

W kształtowaniu lokalnego produktu turystycznego szczególną rolę, obok podmiotów z branży turystycznej, odgrywają władze samorządowe oraz miejscowa ludność – jej przedsiębiorczość i gościnność³. Zarządzanie turystyką w gminie powinno mieć na celu tworzenie płaszczyzny współdziałania podmiotów funkcjonujących na lokalnym rynku turystycznym, wspieranie rozwoju lokalnych produktów turystycznych oraz ich promocję, a także inicjowanie przedsięwzięć o zasięgu międzygminnym, np. tworzenie związków gmin turystycznych⁴.

Celem niniejszego opracowania jest dokonanie wstępnej diagnozy determinantów rozwoju funkcji turystycznej gmin Pogórza Dynowskiego, ze szczególnym uwzględnieniem postaw potencjalnych turystów względem tego obszaru recepcji.

2. Wybrane determinanty rozwoju funkcji turystycznej gmin Pogórza Dynowskiego

Dokonując analizy uwarunkowań rozwoju funkcji turystycznej gmin Pogórza Dynowskiego, należałoby uwzględnić zarówno walory i stan zagospodarowania turystycznego tego obszaru, jak i czynniki społeczno-ekonomiczne wywierające istotny wpływ na kształtowanie profilu turystycznego badanych gmin. W niniejszym opracowaniu wskazano jedynie wybrane aspekty tego zjawiska, a zakres podmiotowy rozważań ograniczono do gmin położonych równocześnie w obszarze geograficznym Pogórza

³ M. Zdon-Korzeniowska, *Jak kształtować regionalne produkty turystyczne? Teoria i praktyka*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009, s. 47–48.

⁴ K. Michałowski, *Podstawy zarządzania turystyką (aspekt przestrzenny)*, Wyd. Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok 2008, s. 51.

Dynowskiego oraz w powiatach, do których przynależą gminy zrzeszone w Związku Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego. Charakter tych gmin oraz ich powierzchnię przedstawiono w tabeli 1.

Tab. 1. Powierzchnia wybranych gmin Pogórza Dynowskiego

Jednostka Samorządu Terytorialnego			Powierzchnia	
Powiat	Gmina	Rodzaj gminy	w km ²	woj. podkarpackie = 100%
Brzozowski	Brzozów	miejsko-wiejska	103	0,58
	Domaradz	wiejska	56	0,31
	Dydnia*	wiejska	130	0,73
	Haczów	wiejska	72	0,40
	Jasienica Rosielna	wiejska	57	0,32
	Nozdrzec*	wiejska	121	0,68
Przemyski ziemski	Dubiecko*	wiejska	154	0,86
	Krzywca*	wiejska	95	0,53
Rzeszowski ziemski	Błażowa	miejsko-wiejska	112	0,63
	Dynów*	miejska	25	0,14
	Dynów*	wiejska	119	0,67
	Hyżne	wiejska	51	0,29
	Lubenia	wiejska	55	0,31
	Tyczyn	miejsko-wiejska	83	0,46
Województwo podkarpackie			17 845	100,0

*gminy zrzeszone w Związku Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne na podstawie Rocznik Statystyczny Województwa Podkarpackiego 2008 – subregiony, powiaty, gminy, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów 2008, s. 104–110.

Większość analizowanych gmin stanowią gminy wiejskie o znacząco zróżnicowanej powierzchni – dotyczy to zarówno gmin zrzeszonych w ZGTPD, jak i pozostałych. Można również zauważyć znaczny stopień zróżnicowania gęstości zaludnienia w badanych gminach (tab. 2).

Tab. 2. Ludność wybranych gmin Pogórza Dynowskiego

Jednostka Samorządu Terytorialnego		Liczba mieszkańców		
		ogółem		na 1 km ²
Powiat	Gmina	w tys.	woj. podkarpackie = 100%	
Brzozowski	Brzozów	26,1	1,2	105
	Domaradz	6,1	0,29	107
	Dydnia*	8,2	0,39	63
	Haczów	9,1	0,43	126
	Jasienica Rosielna	7,3	0,35	129
	Nozdrzec*	8,3	0,40	69
Przemyski ziemski	Dubiecko*	9,4	0,45	61
	Krzywca*	4,9	0,23	52
Rzeszowski ziemski	Błażowa	10,6	0,51	94
	Dynów miejska*	6,1	0,29	247
	Dynów wiejska*	7,2	0,34	61
	Hyzne	6,9	0,33	134
	Lubenia	6,4	0,31	117
	Tyczyn	16,8	0,81	204
Województwo podkarpackie		2097,6	100,0	118

*gminy zrzeszone w Związku Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne na podstawie Rocznik Statystyczny Województwa Podkarpackiego 2008 – subregiony, powiaty, gminy, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów 2008, s. 107–110.

Rozwój funkcji turystycznej gmin wiejskich uwarunkowany jest również dostępnością zasobów pracy, uzależnioną między innymi od relacji między liczbą bezrobotnych a liczbą osób w wieku produkcyjnym (tab. 3).

Tab. 3. Ludność w wieku produkcyjnym i bezrobocie rejestrowane w wybranych gminach Pogórza Dynowskiego

Jednostka Samorządu Terytorialnego		Liczba mieszkańców			
		w wieku produkcyjnym		bezrobotnych	
Powiat	Gmina	w tys.	woj. podkarpackie = 100%	w tys.	woj. podkarpackie = 100%
Brzozowski	Brzozów	16,3	1,22	2,23	1,76
	Domaradz	3,6	0,27	0,68	0,54
	Dydnia*	4,9	0,37	0,91	0,72
	Haczów	5,6	0,42	0,68	0,54
	Jasienica Rosielna	4,4	0,33	0,57	0,45
	Nozdrzec*	4,9	0,37	0,82	0,65
Przemyski ziemski	Dubiecko*	5,4	0,41	0,58	0,46
	Krzywca*	3,0	0,23	0,37	0,29

Przesłanki kształtowania profilu turystycznego gmin Pogórza Dynowskiego

Rzeszowski ziemski	Błażowa	6,3	0,48	0,55	0,44
	Dynów miejska*	3,9	0,29	0,50	0,40
	Dynów wiejska*	4,2	0,32	0,45	0,36
	Hyżne	4,2	0,32	0,40	0,32
	Lubenia	3,9	0,29	0,40	0,32
	Tyczyn	10,4	0,79	0,85	0,67
Województwo podkarpackie		1323,0	100,0	126,36	100,0

*gminy zrzeszone w Związku Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne na podstawie Rocznik Statystyczny Województwa Podkarpackiego 2008 – subregiony, powiaty, gminy, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów 2008, s. 115–117.

Wśród osób w wieku produkcyjnym, zamieszkujących badane gminy, występuje ponadprzeciętny, w skali województwa podkarpackiego, udział osób bezrobotnych. Te niewykorzystane zasoby pracy mogłyby zostać częściowo zagospodarowane w turystyce, a w szczególności w działalności agroturystycznej. Rozszerzeniu tej formy działalności w gminach Pogórza Dynowskiego sprzyja struktura gospodarstw rolnych na badanym obszarze (tab. 4).

Tab. 4. **Struktura indywidualnych gospodarstw rolnych w wybranych gminach Pogórza Dynowskiego**

Jednostka Samorządu Terytorialnego		Liczba gospodarstw**		Udział procentowy gospodarstw o powierzchni do 1 ha
Powiat	Gmina	ogółem	w tym pow. 1ha	
Brzozowski	Brzozów	4483	2069	53,8
	Domaradz	1576	1055	33,1
	Dydnia*	1912	1421	25,7
	Haczów	2178	1477	32,2
	Jasienica Rosielna	1597	1105	30,8
	Nozdrzec*	2197	1787	18,7
Przemyski ziemski	Dubiecko*	2429	1763	27,4
	Krzywca*	1124	859	23,6
Rzeszowski ziemski	Błażowa	2672	1959	26,7
	Dynów miejska*	880	529	39,9
	Dynów wiejska*	1834	1483	19,9
	Hyżne	1614	1125	30,0
	Lubenia	1881	1211	35,6
	Tyczyn	3919	1900	51,5
Województwo podkarpackie		314 527	199 635	36,5

*gminy zrzeszone w Związku Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego

**dane Powszechnego Spisu Rolnego z 2002 r.

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne na podstawie Rocznik Statystyczny Województwa Podkarpackiego 2008 – subregiony, powiaty, gminy, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów 2008, s. 243–250.

Gospodarstwa rolne, zlokalizowane na obszarze Pogórza Dynowskiego, charakteryzuje znaczny stopień rozdrobnienia, co determinuje relatywnie niską rentowność produkcji rolnej i powinno sprzyjać poszukiwaniu alternatywnych czy też dodatkowych źródeł dochodów, wśród których dochody z agroturystyki bądź ekoagroturystyki wydają się być najłatwiejsze do uzyskania.

Przesłanką w kształtowaniu profilu turystycznego gmin wiejskich Pogórza Dynowskiego są również założenia Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego dotyczące rozwoju funkcji turystycznej prawie wszystkich badanych gmin (tab. 5).

Tab. 5. **Funkcje wybranych gmin wiejskich Pogórza Dynowskiego**

Jednostka Samorządu Terytorialnego		Funkcje gmin				
Powiat	Gmina	usługowo-administracyjna	rolnicza	turystyczna	przemysłowa	uzdrowiskowa
Brzozowski	Domaradz	x	x			
	Dydnia*	x		x		
	Haczów	x	x	x		
	Jasienica Rosielna	x	x		x	
	Nozdrzec*	x	x	x		
Przemyski ziemski	Dubiecko*	x	x	x		
	Krzywca*	x	x	x		
Rzeszowski ziemski	Dynów wiejska*	x	x	x		
	Hyżne	x	x	x		x
	Lubenia	x	x	x		x

*gminy zrzeszone w Związku Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego, Rzeszów 2002.

W świetle powyższych założeń, w wybranych gminach Pogórza Dynowskiego, planowany jest nie tylko rozwój funkcji turystycznej, ale również funkcji uzdrowiskowej, co umożliwiłoby poszerzenie oferty produktowej tego obszaru recepcji turystycznej.

Podstawą kształtowania profilu turystycznego gminy jest występowanie na jej terenie walorów turystycznych – naturalnych i kulturowych oraz infrastruktury turystycznej. Należy jednak mieć na uwadze fakt, że warunkiem rozwoju turystyki na danym obszarze jest świadomość jego atrakcyjności wśród potencjalnych turystów. Powstaje więc problem wypracowania odpowiedniej strategii promocji regionu i zastosowania skutecznych instrumentów promocyjnych. Szczególnie wykorzystywanym narzędziem promocji jest internet.

Analizując strony internetowe Związku Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego czy też poszczególnych gmin, można stwierdzić, że informacja na temat walorów oraz zagospodarowania turystycznego tego obszaru jest wystarczająca. Natomiast na turystycznych portalach ogólnopolskich trudno znaleźć aktualne informacje zachęcające do

odwiedzenia Pogórza Dynowskiego. Dla potrzeb niniejszego opracowania sprawdzono informacje o analizowanych gminach zamieszczone na stronach Instytutu Turystyki – państwowej jednostki badawczo-rozwojowej⁵.

Baza danych GMINA zawiera ocenę atrakcyjności turystycznej gmin dokonaną w oparciu o informacje napływające od władz gminy oraz lokalnych organizacji branżowych. Wystawiona ocena dotyczy atrakcyjności wypoczynkowej i krajoznawczej danej gminy, a także możliwości uprawiania różnych form turystyki zimowej. Uwzględniane są takie kryteria, jak: występowanie walorów przyrodniczych (np. powierzchnia i udział w powierzchni gminy lasów, jezior, instytucjonalnych form ochrony przyrody), walorów antropogenicznych – głównie zabytków oraz obiektów i urządzeń infrastruktury turystycznej (np. wyciągów narciarskich, szlaków turystycznych)⁶. Ocenę atrakcyjności turystycznej analizowanych gmin Pogórza Dynowskiego zamieszczono w tabeli 6.

Tab. 6. Atrakcyjność turystyczna wybranych gmin Pogórza Dynowskiego w ocenie Instytutu Turystyki

Jednostka Samorządu Terytorialnego		Atrakcyjność turystyczna gmin		
Powiat	Gmina	krajoznawcza	wypoczynkowa	dla turystyki zimowej
Brzozowski	Brzozów	średnia	mała	mała
	Domaradz	mała	mała	mała
	Dydnia*	mała	średnia	mała
	Haczów	średnia	b. mała	mała
	Jasienica Rosielna	średnia	mała	mała
	Nozdrzec*	mała	mała	mała
Przemyski ziemski	Dubiecko*	średnia	średnia	b. mała
	Krzywca*	średnia	średnia	b. mała
Rzeszowski ziemski	Błażowa	mała	mała	b. mała
	Dynów miejska*	średnia	mała	b. mała
	Dynów wiejska*	b. mała	b. mała	mała
	Hyżne	b. mała	b. mała	mała
	Lubenia	mała	mała	mała
	Tyczyn	średnia	b. mała	b. mała

*gminy zrzeszone w Związku Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Bazy danych GMINA Instytutu Turystyki z 2007 r.

W świetle przedstawionych w tabeli 6 danych, atrakcyjność badanych gmin Pogórza Dynowskiego oceniana jest najczęściej jako mała lub bardzo mała, rzadko pojawia się ocena średnia i dotyczy to tak gmin zrzeszonych, jak i niezrzeszonych w ZGTPD. Niskie oceny, jakie otrzymały analizowane gminy, odnoszą się zarówno do atrakcyjności wypoczynkowej i krajoznawczej, jak i do uwarunkowań uprawiania turystyki zimowej. Wynika to w znacznym stopniu z braku aktualnych informacji o dostępnych walorach i atrakcjach oraz rozwijającej się infrastrukturze turystycznej. Bieżące przekazywanie takich

⁵ www.intur.com.pl/instytut.php [dostęp 12.04.2010].

⁶ www.intur.com.pl/bazy/gmina [dostęp 12.04.2010].

informacji do Instytutu Turystyki oznacza równocześnie zwiększenie efektywności działań promujących region na krajowym rynku turystycznym.

Istotne znaczenie dla rozwoju funkcji turystycznej danego obszaru ma jego zagospodarowanie turystyczne, a w szczególności baza noclegowa. Dominujący, wiejski charakter gmin Pogórza Dynowskiego determinuje konieczność rozwoju bazy agroturystycznej oraz pokoi gościnnych, określanych w statystykach mianem prywatnej bazy noclegowej. Stan tej bazy w analizowanych gminach Pogórza Dynowskiego przedstawiono w tabeli 7.

Tab. 7. Prywatna baza noclegowa (agroturystyczna) w wybranych gminach Pogórza Dynowskiego

Jednostka Samorządu Terytorialnego		Liczba obiektów noclegowych		Liczba miejsc noclegowych	
Powiat	Gmina	ogółem	woj. podkarpackie = 100%	ogółem	woj. podkarpackie = 100%
Brzozowski	Brzozów	1	0,09	7	0,08
	Domaradz	1	0,09	7	0,08
	Dydnia*	5	0,47	36	0,43
	Haczów	2	0,19	12	0,15
	Jasienica Rosielna	2	0,19	14	0,17
	Nozdrzec*	-	-	-	-
Przemyski ziemski	Dubiecko*	3	0,28	18	0,22
	Krzywcza*	-	-	-	-
Rzeszowski ziemski	Błażowa	6	0,56	42	0,51
	Dynów miejska*	-	-	-	-
	Dynów wiejska*	6	0,56	40	0,48
	Hyżne	4	0,37	35	0,42
	Lubenia	1	0,09	10	0,12
	Tyczyn	6	0,56	32	0,39
Województwo podkarpackie		1074	100,0	8288	100,0

*gminy zrzeszone w Związku Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne na podstawie Bazy danych Instytutu Turystyki 2008 r.

Analiza danych z tabeli 7 prowadzi do wniosku, że baza agroturystyczna w gminach Pogórza Dynowskiego jest słabo rozwinięta, co więcej, w niektórych gminach w ogóle nie występuje. Warunkiem rozwoju funkcji turystycznej tego obszaru jest więc między innymi rozbudowa wiejskiej bazy noclegowej, będącej podstawą kształtowania lokalnej oferty produktowej.

3. Atrakcyjność turystyczna gmin Pogórza Dynowskiego w świetle wyników badań własnych

Miarą atrakcyjności destynacji turystycznych jest ich popularność wśród turystów. Dlatego też za istotne uznano sformułowanie problemu badawczego dotyczącego wstępnej diagnozy postaw potencjalnych turystów względem obszaru recepcji, jaki stanowią gminy Pogórza Dynowskiego. Zaprojektowano badanie ankietowe, którego celem było sprawdzenie identyfikowalności obszaru Pogórza Dynowskiego oraz walorów turystycznych, zlokalizowanych na tym obszarze. Badanie zrealizowano w marcu 2010 r., techniką kwestionariuszową, dobierając próbę badawczą poprzez losowanie metodą „dolepiania” i losowania sieciowego (snowball and network sampling)⁷. Utworzona w ten sposób struktura sieciowa respondentów liczyła 200 osób – 100 mieszkańców województwa podkarpackiego oraz 100 mieszkańców innych regionów Polski. Metoda doboru próby nie upoważnia do twierdzenia o jej reprezentatywności, jednakże uzyskano znaczący stopień zróżnicowania ankietowanych pod względem cech istotnych z punktu widzenia celu badania. Charakterystykę respondentów przedstawiono w tabeli 8.

Tab. 8. Charakterystyka respondentów ankiety

Cechy respondentów	Warianty cech	Udział % respondentów – mieszkańców:	
		woj. podkarpackiego	innych regionów
Płeć	kobieta	52,0	41,0
	mężczyzna	48,0	59,0
Wiek	do 25 lat	27,0	24,0
	26-35 lat	17,0	21,0
	36 – 45 lat	15,0	9,0
	46 – 55 lat	19,0	26,0
	powyżej 55 lat	22,0	20,0
Miejsce zamieszkania	miasto	74,0	62,0
	wieś	26,0	38,0
Wykształcenie	podstawowe	9,0	7,0
	zawodowe	16,0	14,0
	średnie	58,0	55,0
	wyższe	17,0	24,0

Źródło: Badania własne

Kwestionariusz ankiety zawierał pytania umożliwiające ocenę identyfikowalności obszaru geograficznego Pogórza Dynowskiego, jego położenia oraz walorów i atrakcji turystycznych. Wyniki badania zaprezentowano w tabeli 9.

⁷ J. Kowal, *Metody statystyczne w badaniach sondażowych rynku*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 33–34.

Tab. 9. Identyfikowalność Pogórza Dynowskiego jako obszaru recepcji turystycznej w świetle wyników badań ankietowych

Kryteria identyfikowalności		Wskazania respondentów – mieszkańców:	
Przedmiot odpowiedzi	Warianty odpowiedzi	woj. podkarpackiego	innych regionów
		w %	
Położenie Pogórza Dynowskiego	województwo podkarpackie	89,0	53,0
	inne regiony Polski	2,0	19,0
	nie wiem	9,0	28,0
Znajomość walorów i atrakcji turystycznych Pogórza Dynowskiego	rzeki, rzeźba terenu	72,0	53,0
	łowiska rybne (wędkarstwo)	38,0	21,0
	lasy (zbieractwo)	51,0	28,0
	obszary przyrodniczo cenne	27,0	19,0
	kolejka wąskotorowa	34,0	12,0
	zabytki	19,0	13,0
	folklor	9,0	5,0
brak skojarzeń	28,0	47,0	

Źródło: Badania własne

Analizując wyniki badania, można stwierdzić, że Pogórze Dynowskie jest słabo identyfikowalnym obszarem geograficznym i turystycznym – jego położenia nie potrafiło wskazać ponad 10% ankietowanych mieszkańców województwa podkarpackiego i 47% respondentów z innych województw. Niezbyt popularne są również walory turystyczne tego obszaru recepcji – prawie 1/3 uczestników badania z województwa podkarpackiego oraz prawie połowa z innych województw nie umiała wskazać żadnego typu walorów występujących w gminach Pogórza Dynowskiego.

4. Uwagi końcowe i wnioski

Gminy Pogórza Dynowskiego charakteryzują się rozwiniętą funkcją rolniczą i administracyjną. Walory turystyczne tego obszaru mogłyby stanowić podstawę rozwoju funkcji turystycznej gmin, ale wymagałoby to między innymi:

- poprawy stanu zagospodarowania turystycznego, a w szczególności rozbudowy bazy noclegowej oraz infrastruktury turystycznej,
- stymulowania przez władze samorządowe kreatywności i przedsiębiorczości mieszkańców gmin,
- podejmowania inicjatyw, których celem byłoby współdziałanie gmin i organizacji turystycznych w zakresie rozwoju lokalnych produktów turystycznych,
- aktywizacji działań promujących obszar Pogórza Dynowskiego z wykorzystaniem skutecznych narzędzi promocji, umożliwiających dotarcie z informacją do potencjalnych turystów z różnych regionów Polski.

Reasumując, można stwierdzić, że kształtowaniu profilu turystycznego gmin Pogórza Dynowskiego, niezależnie od występowania atrakcyjnych walorów turystycznych powinny sprzyjać takie czynniki, jak: relatywnie niska rentowność produkcji rolniczej na tym obszarze, stosunkowo wysoka stopa bezrobocia, determinująca niższe koszty pracy oraz

zainteresowanie wykorzystaniem potencjału turystycznego gmin, ze strony władz samorządowych i społeczności lokalnych, czego przejawem jest funkcjonowanie Związku Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego czy też zainicjowanie programu „Błękitny San”.

Bibliografia:

1. Drzewiecki M., *Agroturystyka współczesna w Polsce*, Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku, Gdańsk 2009.
2. Feltynowski M., *Polityka przestrzenna obszarów wiejskich. W kierunku wielofunkcyjnego rozwoju*, Wyd. CeDeWu, Warszawa 2009.
3. Iwicki S., *Zagospodarowanie turystyczne obszarów wiejskich*, Wyd. Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2006.
4. Kosmaczewska J., *Wpływ agroturystyki na rozwój ekonomiczno-społeczny gminy*, Wielkopolska Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania w Poznaniu, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2007.
5. Kowal J., *Metody statystyczne w badaniach sondażowych rynku*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1998.
6. Meyer B., Milewski D., *Strategie rozwoju turystyki w regionie*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2009.
7. Michałowski K., *Podstawy zarządzania turystyką (aspekt przestrzenny)*, Wyd. Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok 2008.
8. Pasieczny J., *Profile gmin w Polsce – zarządzanie rozwojem i zmianami*, Wyd. Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008.
9. Zdon-Korzeniowska M., *Jak kształtować regionalne produkty turystyczne? Teoria i praktyka*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009.

Inne źródła:

- Oficjalna strona internetowa Instytutu Turystyki, www.intur.com.pl
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego*, Rzeszów 2002.
- Rocznik Statystyczny Województwa Podkarpackiego – subregiony, powiaty, gminy*, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów 2008.